

Atsiliepinimas apie Vítězslavo Mikešo disertaciją
Hudba a text v dílech Broniuse Kutavičiuse a Sigitase Gedy

Lietuvių muzika retai patenka į kitų kraštų muzikologijos akiratį. Dar rečiau tai atsitinka su vokaline muzika, kurios nagrinėjimui reikia daugiau ar mažiau mokėti kalbą. Vítězslavo Mikešo disertacija yra unikalus įvykis jau vien dėl to, kad autorius puikiai moka lietuvių kalbą, todėl gali pasirinkti įvairias tokio pobūdžio temas bei nagrinėjimo aspektus. Yra gerai susipažinęs su lietuvių muzika apskritai (ją populiarina savo tėvynėje), B.Kutavičiaus ir S.Gedos kūrybos raidos lokaliniais ir platesniais kontekstais, jau esamais jų kūrybos tyrinėjimais (be to, bendravo su pačiu kompozitorium) ir savo darbo tema pasirinko kaip tik tai, kas iki šiol tyrinėta probėgšmais ar fragmentiškai. Kutavičiaus kūriniai Gedos tekstais yra nuolat tyrinėtojų akiratyje, pasitaiko vieno kito kūrinio specialių analizių, tačiau visa jų kūrybos ryšių apimtis (autorius žodžiais tariant „fenomenas Kutavičius-Geda“) specialaus tyrinėjimo objektu iki šiol dar nebuvo tapęs. Darbe daugiau dėmesio skirta kompozitoriui, jo muzikos kalbos, stiliaus, idėjų išvalgoms. Kodėl, aiškinama 9 p., kur patikslintas ir darbo pavadinimas. Patikslinimas fiksuoja tam tikrą nepageidautiną neatitikimą tarp tyrimo objektą apibrėžiančio darbo pavadinimo ir jo realaus turinio, tačiau pastarojo vertė bei poeto reikšmės kompozitoriaus kūryboje reprezentacija dėl to nenukenčia. Gedos tekstais parašyti reikšmingiausi bei vieni reikšmingiausių Kutavičiaus kūrinių, kurie priklauso ir didžiausioms pastarųjų dešimtmečių lietuvių meno vertybėms.. Atsižvelgiant į juos, kompozitoriaus kūryba pagrįstai suskirstyta į 4 fazes (p. 40). 55 p. pateiktas Kutavičiaus ir Gedos dvasios giminytės požymių sąrašas (7 punktai), viena, apibendrina labai informatyvų, probleminius klausimus formuojantį bei ryškinantį disertacijos pirmosios pusės tekstą, antra, nustato aiškias būsimosios pasirinktų kūrinių detalios analizės gaires, savaip – ir metodologines nuostatas, kurių autorius nėra aiškiau apibrėžęs (apie darbo metodus 9 p. rašoma taip: „vzhledem na specifičnosta a mnohovrstvenosti „fenomenu Kutavičius-Geda“ jsme se nevydali cestou jedné konkrétní metody, nýbrž cestou využití různých metod“). Pasirinktieji kūriniai (tarp jų šiek tiek dėmesio skirta ir operai poemai „Strazdas - žalias paukštis“) muzikologinei jų struktūros, garsinės sandaros, semantikos, muzikos kalbos, žodžio ir garso sąveikos, recepcijos ir kt. analizei pristatomi iš tiesų įvairiapusiškai, aiškiai ir tiksliai. Taip jie yra ir išnagrinėti.

Keletas dalykų kelia klausimų. Teigiama (78 p. komentuojama plačiau), kad „Paskutinių pagonių apeigų“ tekstai atsirado po to, kai muzika jau buvo sukurta. Taip sakė pats kompozitorius. Tačiau ar visada reikia *jurare in verba magistri*? Perdėtas ir cituojamasis Justės Janulytės tvirtinimas, kad oratorijos tekstai yra (tėra?) „jediním ze zvukových materiálů, které slouží k formování sonoristických bloků“. Kompozitorius buvo linkęs sutikti (be to, priminė, kad kurta

seniai, prieš 40 metų...) su šių eilučių autoriaus spėjimu, kad neparašė betekstės partitūros, o tam tikro teksto prirėkė tada, kai ryškėjo galima oratorijos koncepcija, jos apeiginis pobūdis, struktūra, gal ir jos detalės, atitinkamas muzikos kalbos tipas, konkretūs motyvai ir pan. Poskyris 3.1 *Fascinace skladatela slovem* pradedamas Kutavičiaus pasakymu, kad Gedos kūryba *v neposlední řadě* žavi ir muzikalumu. Kutavičiaus žavėjimasis žodžiu pabrėžiamas minėtųjų požymių 7 punkte (p. 55), yra siejamas su Gedos poezijos sumuzikinimo (zhudebnění) predispozicijomis, „muzikinėmis“ teksto savybėmis (prisimintina, kad ir pats Geda yra raginęs niekada nemąstyti apie poeziją „atsietai nuo skambesio, nuo melodijos, nuo garsų“; žr.: Sigitas Geda. *Ežys ir Grigo ratai: žodžiai apie kitus*. Vilnius, Vaga, 1989, 94). Vis dėlto darbe nėra pateikta bei apibūdinta kokia nors galimų tokių poezijos savybių visuma ar sistema, o kūrinių analizėse jų buvimas konstatuojamas tik keletą sykių. Ar tą dalyką reikia sieti su disertacijos pavadinimo patikslinimu?

Poskyryje 3.2.2 *Vybrané aspekty tvorby Broniuse Kutavičiuse* rašoma apie Kutavičiaus kūrybos istorines temas, ryšius su lietuvių folkloru, akivaizdžia savybe pripažįstamas jo muzikos tam tikras „archajiškas modernumas“ (sakoma, kad jį nuodugniai ištyrė Inga Jasinskaitė-Jankauskienė, p.43). Terašoma tik apie minimalizmą, kurio originalumą įprasta sieti su sutartinių savybių panaudojimu ir puikiausiu pavyzdžiu vadinti „Paskutinės pagonių apeigas“. Tačiau koks (ar toks pat?) yra „nelietuviško“ kūrinių – styginių kvarteto *Anno cum tettigonia* minimalizmas? Nors disertacijoje kitur paminimos ir kitos technikos, ar to pakanka, kad būtų patikėta įvairiapusių Kutavičiaus modernumu?

Kaip įprasta, disertacija baigiasi pastaba, jog nagrinėtoji tema yra tokia plati, jog šiame darbe neišnagrinėta iki galo, todėl ateityje nagrinėtina toliau. Disertacijoje operuojama dideliais nagrinėtų menų bei menotyryų, taip pat kultūrologijos, istoriografijos bei istoriosofijos, kai kurių kitų sričių kompetencijai priklausančiais žinių masyvais. Tikslinga jų atranka – dar vienas pagirtinas darbo bruožas, - ne viską į darbą reikia sudėti, o tai, kas kokių nors aspektu galėjo būti įdėta, bet neįdėta, nei kiek nesumenkina darbo vertės. Šiame kontekste – keletas pastabų, kurios, berods, gali paremti, sutvirtinti ar išplėsti kai kuriuos disertacijos teiginius ar praversti ateityje.

Naujasis požiūris į folkloro šaltinius. Jo vienas šaltinių – autentiško, nestilizuoto, todėl niekaip sovietinei ideologijai nepasiduodančio muzikos folkloro atlikimas. 1966 m. provincijos teatrėlio Vilniuje parodyta tradicinių vestuvių inscenizacija padarė stulbinantį įspūdį. Po metų Jaunimo teatre susibūrė autentiško folkloro grupė (pirma programa – sutartinių atlikimas), vėliau tapusi disertacijoje minimu Lietuvių folkloro teatru. 1983 m. Lietuvoje buvo 731 autentiško folkloro ansamblis. Julius Juzeliūnas savo stiliaus formavimui naudojo liaudies muzikos savybes (daktaro disertacija „Akordo sandaros klausimu“ išspausdinta 1972 m.). Etnografija krypo į mitų bei lietuvių (ir baltų apskritai) religijos tyrinėjimą. Turbūt aiškiausias Kutavičiaus ir Gedos analogas

dailėje yra Petras Repšys (ilustravo kai kurias Gedos knygas, tarp jų poemą „Strazdas“; freskos „Metų laikai“ Vilniaus universiteto Lituanistikos centre ir kt.). Nepaisant sovietizacijos inkliuzų, regioninės ir viso krašto dainų šventės tebebuvo svarbiu tautinio susitelkimo bei savimonės reiškiniu. Lietuvoje jos imtos rengti gerokai vėliau, nei Latvijoje ir Estijoje (disertacijos 30 p., 53 išnaša). Reikėtų pasakyti kodėl. Po 1863 m. sukilimo prieš carizmą, 1865 m. buvo uždrausta (iki 1904 m.) lietuvių spauda ir viešas kalbos vartojimas; laikraščiai ir knygos spausdintos Mažojoje (Prūsų) Lietuvoje ir slapta gabentos į Rusijos okupuotą Lietuvą. 1871 m. Prūsijai tapus Vokietijos imperijos dalimi, lietuvių kultūros sąlygos ir čia smarkiai pablogėjo. Manoma, kad lietuvius išstiks išnaikintų prūsų likimas. Tarp Lietuvių literatūros draugijos steigėjų Tilžėje (suvokietintas vietovardis Tilsit, dabar Sovetsk) buvo garsūs vokiečių kalbininkai, statute nurodytas draugijos tikslas – „alles aus Litauen (...) durch Sammlung und Aufzeichnung für die Wissenschaft zu erhalten“ (Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft, Bd. 1 (Heft I-VI), Heidelberg, 1883, S.5).

Folkloro naudojimas sietinas su muzikos tautiškumo (Nationalism) idėja. Vakarų muzikologijoje vyrauja įvairaus laipsnio negatyvūs, riboti (tautiškumas laikomas ne estetinė, bet ideologine kategorija) arba primityvūs (tautiškumas siejamas tik su lokaliniais siužetais ir akivaizdžiais folkloro elementais) požiūriai. Galima būtų palyginti, pavyzdžiui, F. Blume (MGG), H.H. Eggebrechto (Brno kolokviumas *Idea národnosti a novodobá hudba*, Generaldiskussion, taip pat kitur), P.Collaer, W.Apel, muzikos istorijos veikalų autorių K.Pahlen, G.Nestler, K. Marie Stolba, D.J.Grout ir C.V.Palisca (ypač iki šeštojo leidimo), R.Taruskin ir kt. nuomonės ir jų pasiskirstymą specialioje Leipcigo universiteto konferencijoje: „Während die Mehrzahl der ausländischen Gäste eine positive oder zumindest neutrale Haltung zur Frage des Nationalen einnahm, überwog bei den deutschen Konferenzteilnehmer Skepsis“ (Stefan Keym. Internationale musikwissenschaftliche Konferenz „Musikgeschichte zwischen Ost- und Westeuropa: Nationale Musik im 20.Jahrhundert. Kompositorische und gesellschaftliche Aspekte“ // Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig. Heft 9. Gudrun Schröder Verlag Leipzig, 2004, S.289). Minėtinos ir lietuvių muzikų nuomonės. M.K.Čiurlionis dideliame straipsnyje „Apie muziką“ tradiciškai ragino lietuvių muzikos kūrybą grįsti liaudies dainų savybėmis – tai jos savitumo šaltinis. Tačiau Česlovo Sasnausko (jis nuo 1895 m. iki mirties 1916 m. buvo Sankt Peterburgo katalikų Šv.Kotrynos bažnyčios vargonininkas ir choro vadovas) kūrybos tautiškumą (joje jokių atpažįstamų folkloro elementų nėra) kildino iš jo kaip lietuvių kūrėjo asmenybės. Tą mintį 1938 m. diskusijoje išplėtojo Jeronimas Kačinskas, teigdamas, kad tautiškumas kyla iš to, „kaip panaudoja savo sąmonėje išgyventus meno principus dabartinis lietuvis kūrėjas“ (Jeronimas Kačinskas. Gyvenimas ir

muzikinė veikla. Straipsniai/Laiškai/ Atsiminimai. Sudarė Danutė Petrauskaitė. Baltos lankos, 1997, p.188). Tokios nuomonės laikosi ir šių dienų kompozitoriai. Tad ar Kutavičiaus multikultūrinės fazės kūriniai yra mažiau lietuviški, negu „lietuviškieji“?

Lietuvių muzikos modernėjimas. Yra rečiau minimų impulsų bei aplinkybių. Dideli modernėjimo nuopelnai priklauso Kutavičiaus ir jo bendraamžių studijų laiko Lietuvos konservatorijos (dabar Muzikos ir teatro akademija) kompozicijos pedagogams Eduardui Balsiui ir J.Juzeliūnui (kai kurie simfoniniai 1957-1965 m. kūriniai). 1962 m Vytautas Landsbergis pradėjo susirašinėti su emigravusiu jaunystės bičiuliu, *Fluxus* lyderiu Jurgiu Mačiūnu (George Maciunas) Niujorke, jo ir jo bendraminčių Terry Riley, Le Monte Young idėjų paskleidė Vilniaus aplinkoje. 1971 m. pirmą kartą Vilniuje apsilankė poetas emigrantas Jonas Mekas, amerikiečių avangardinio kino atstovas (leido žurnalą *Film Culture*, sukaupe didžiulį archyvą); jo studijoje buvo atliekami Philipo Glasso kūriniai; bičiuliausi su Mačiūnu, Salvador Dali, Jack Kerouac, Allen Ginsberg, John Lennon, Yoko Ono, Vilniaus menininkų auditorijai parodė savo filmų programą.

Atsiribojimo nuo okupacinės sovietinės tikrovės, dvasinės rezistencijos ženklai. Nei minėtieji profesoriai, nei Kutavičius ir žymesnieji jo amžininkai nepriklausė komunistų partijai, Kutavičius ir kiti nesukūrė nei vieno su sovietine ideologija kaip nors susijusio kūrinio. 1967 m. pradėtos rengti kasmetinės Baltijos muzikologų konferencijos (į jas kitų „brolišku respublikų“ muzikologai nebuvo kviečiami), o nuo 1956 m. – tokio pobūdžio studentų dainų šventės *Gaudeamus*. Iki 1955 m. vyko partizaninis karas, organizuotas ginkluotas pasipriešinimas okupacijai, bet stiprėjo dvasinė rezistencija. Po truputį pradėta leisti iš Sibiro lagerių ir gulagų grįžti kaliniams ir tremtiniams. Įvairiai pasireiškusių rezistencinį atgarsį Lietuvoje sukėlė Vengrijos sukilimas ir Prahos pavasaris. Kiekvienas laisvos dvasios matmenį turintis kūrybos judesys buvo tam tikra, anais laikais ne sykį persekiota (apie tai rašoma ir disertacijoje) ideologija, ir ta prasme reikšminga tiek, kiek ji meniškai tobula.

Vitėzslavo Mikešo disertacija yra originalus, reikšmingas, aukštus to žanro reikalavimus išpildantis mokslo darbas. Jis vertas palankaus įvertinimo, o autorius – siekiamojo mokslo laipsnio suteikimo.

2012 m. gegužės 31 d.

Dr. Jonas Bruve
Lietuvos muzik
Muzikos istorij